

Gemeente Den Haag
Dienst Stadsbeheer
Afdeling Archeologie

**OOSTERHESSELENSTRAAT E.O.
GEMEENTE DEN HAAG**

***BUREAUONDERZOEK en
INVENTARISEREND VELDONDERZOEK-boringen***

*Afdeling Archeologie Dienst Stadsbeheer
rapport 0709*

Administratieve gegevens

Projectcode: OHS07b
Gemeente: Den Haag
Toponiem: Oosterhesselenstraat
Coördinaten: 78.430/451.524; 78.514/451.584
78.468/451.437; 78.548/451.476

Archisnummer: 21349
Opdrachtgever: Dienst Stedelijke Ontwikkeling Gemeente Den Haag
Uitvoerder: Afdeling Archeologie Dienst Stadsbeheer
Gemeente Den Haag
Bevoegd gezag: Gemeente Den Haag
Datum veldwerk: januari 2007
Datum rapportage: april 2007
Autorisatie: C.B. Bakker
Beheer en plaats documentatie: Afdeling Archeologie Dienst Stadsbeheer gemeente Den Haag
Spui 70 Den Haag

Colofon

Onderzoek: Oosterhesselenstraat e.o.
Bureauonderzoek en Inventariserend veldonderzoek

Auteur: C.C. Nicholson en E.C. Rieffe
Uitgave: Afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer gemeente Den Haag
Rapportnummer: 0709

Den Haag, 2007

ISBN: 978-90-75073-32-4

Afb. 1 Situatietip en onderzoeksgebied Oosterhesselenstraat e.o. (1:2000).

Inhoudsopgave:

1. Inleiding	5
2. Bekende gegevens	6
3. Boringen	10
4. Conclusies en aanbevelingen	13
Bijlage 1: boorbeschrijvingen Oosterhesselenstraat (OHS07b)	14
Bijlage 2: boorbeschrijvingen Hoogeveenlaan (HVL02b) nrs. 12, 13, 14, 38 en 39	15

1. Inleiding

Aan de Oosterhesselenstraat 586-588 in Den Haag Zuidwest is een schoolgebouw gelegen. Deze staat op de nominatie om te worden gesloopt en plaats te maken voor nieuwbouw in de vorm van appartementen en eengezinswoningen. Naast het schoolgebouw worden ook de Norgstraat 16 en de Wapserveenstraat 511-599 tot het onderzoeksgebied gerekend. Het wordt hierna genoemd als Oosterhesselenstraat e.o. Dit gebied heeft archeologische potentie. In de bodem ter plekke kunnen zandkopjes en kreekruggen aanwezig zijn; dat zijn plaatsen waar in de prehistorie en de Romeinse tijd mensen zich konden vestigen. Er zijn in het verleden in de nabijheid vondsten gedaan die daar het bewijs voor hebben geleverd. Om tijdig een overzicht te krijgen van de mogelijke archeologische waarden van het gebied en de consequenties die die waarden voor de bouwplannen kunnen hebben, heeft de afdeling Archeologie een combinatieonderzoek in de vorm van een bureauonderzoek (BO) en een Inventariserend Veldonderzoek door middel van grondboringen (IVO-b) uitgevoerd. Dit om op een zo efficiënt mogelijke wijze de eventueel aanwezige archeologie in beeld te brengen.

Het voor u liggend rapport is de schriftelijke neerslag van dit onderzoek.

Een BO is een studie waarbij geïnventariseerd wordt wat de geologische ondergrond van het gebied is, wat de geschiedenis is, wat de bekende archeologische gegevens inhouden, in welke mate de bodem in recente tijden door bouwwerkzaamheden geroerd is en hoe groot de kans is dat er nog onbekende archeologische waarden aanwezig zijn. Middels een BO kan een gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel worden opgesteld. Een IVO-b is een onderzoek op het terrein zelf, waarbij met non-destructieve methoden, in dit geval grondboringen, geprobeerd wordt mogelijk aanwezige archeologische waarden in kaart te brengen. Beide zijn landelijk erkende instrumenten voor het inventariseren van archeologische waarden en potenties.

Het rapport is als volgt ingedeeld:

Eerst worden de bekende geologische, archeologische en historische gegevens aangaande het plangebied beschreven en wordt het verwachtingsmodel opgesteld. Daarna wordt ingegaan op de uitvoering van het veldonderzoek en de resultaten daarvan. Conclusies en aanbevelingen sluiten het rapport af.

2. Bekende gegevens

Het onderzoeksgebied wordt begrensd door de Oosterhesselenstraat, Norgstraat, Wapserveenstraat en de Hoogeveenlaan (zie afb. 1). Het onderzoeksgebied is ongeveer 10.000 m² groot.

2.1 Geologie

Het onderzoeksgebied ligt volgens de Archeologische-geologische kaart van Den Haag (zie afb. 2) in een gebied waar onder een laag klei (Gantellaag) en Hollandveen, klei en strandvlaktezand voorkomt. In de omgeving komen enkele duinkopjes (Laag van Voorburg) en oude geulen voor.

De kleiafzettingen zijn het gevolg van doorbraken van de zee die via de Maasmonding en het geulensysteem van de Gantel het land kon binnendringen. Dit speelde zich af in het eerste millennium voor Christus.

2.2 Archeologie en recente geschiedenis

Het onderzoeksgebied ligt in een gebied waar duinkopjes en getijdegeulen in de ondergrond voorkomen. In de pre- en vroeghistorische periode waren deze bewoonbaar. In de ijzertijd gold dat vooral voor de duinkopjes en oeverwallen; in de Romeinse tijd vond tevens bewoning plaats op dichtgeslibte geulen. In de directe omgeving zijn meerdere vindplaatsen aanwezig (zie afb. 2). Vindplaats 23 is aan de Hengelolaan gelegen en is in de jaren vijftig van de vorige eeuw voor een deel door Modderman onderzocht.¹ Op deze locatie zijn resten uit de ijzertijd aangetroffen pal naast een prehistorische geul. Mogelijk is deze vindplaats meer uitgestrekt geweest dan toen gedacht werd: in 2003 is aan de Hoogeveenlaan, op circa 100 meter van Moddermans locatie een proefonderzoek uitgevoerd. In enkele van de proefputjes werden aardewerk, bot, verbrand bot en houtskool uit de ijzertijd aangetroffen (zie afb. 5, locatie A).

Vindplaats 25, aan de Dedemsvaartweg, bevindt zich op de flank van een duinkopje en wederom naast een geul. Deze opgraving uit 1989 heeft resten uit de ijzertijd en Romeinse tijd opgeleverd.² De op afbeelding 2 getoonde vindplaats 175 aan de Norgstraat heeft geen duinkopjes of geulen in de ondergrond opgeleverd. Bij het booronderzoek zijn wel enkele archeologische indicatoren aangetroffen maar het daarop volgende proefsleuvenonderzoek leverde, behoudens enkele postmiddeleeuwse greppels, geen archeologie op.

De bosrijke veengronden ten zuidwesten van Die Haghe (het huidige oude centrum van Den Haag) zijn in de late middeleeuwen ontgonnen en drooggemaakt. De polder waarin het onderzoeksgebied gelegen kreeg de naam West Escampspolder. Deze polder werd van de Oost Escampspolder gescheiden door de Leyweg. Tot halverwege de 20ste eeuw was het land aan weerszijden van de Leyweg in gebruik als weiland (zie afb. 3). Tot halverwege de 20ste eeuw is er geen bebouwing geweest in het onderzoeksgebied.

Na de tweede wereldoorlog was de behoefte aan woningen groot en breidde de stad Den Haag uit. De portiekwoningen aan de Wapserveenstraat 511-599 en het gebouw aan de Norgstraat 16 werden in de

¹ Zie M.M.A. van Veen & J.A. Waasdorp, 2000, *Archeologische-geologische kaart van Den Haag*. (Haagse Oudheidkundige Publicaties 5). Den Haag.

² Zie M.M.A. van Veen & J.A. Waasdorp, 2000.

jaren vijftig van de vorige eeuw gebouwd (zie afb. 4). De school aan de Oosterhesselenstraat 586-588 werd in de jaren zestig van de vorige eeuw gebouwd en vergroot in de jaren tachtig. De school is nog steeds al zodanig in gebruik.

Vaak is in deze wijk bij de aanvang van de bouw eerst een laag zand opgebracht. Deze laag is meestal ongeveer 1 m in dikte. Bij de bouw van de school aan de Oosterhesselenstraat en de portiekwoningen aan de Wapserveenstraat werd gebruikt gemaakt van funderingspalen met een doorsnee van 30 cm. Onder de portiekwoningen zijn bergingen aangelegd. Hiervoor zijn cunetten gegraven van circa 2 m diep. Indien ook hier sprake is van een ophogingslaag, dan is er ter plekke van de woningen dus een verstoring van zeker 1 m diep.

De bodem onder de school daarentegen is minder zwaar verstoord. Hier is, naast de funderingspalen, alleen sprake van een kelder van circa 4 bij 4 m aangebracht recht onder het trappenhuis.

Afb. 2 Uitsnede uit de Archeologische-geologische kaart met onderzoeksgebied en nabijgelegen vindplaatsen.

2.3 Huidige en toekomstige situatie

De school aan de Oosterhesselenstraat 586-588 is nog steeds in gebruik. De woningen aan de Wapserveenstraat 511-599 en Norgstraat 16 zijn reeds in 2005 gesloopt. Een deel van het onderzoeksgebied is in gebruik als gronddepot.

Binnen afzienbare tijd zal ook het schoolgebouw worden gesloopt om plaats te maken voor de voorgenomen nieuwbouw van appartementen en eengezinswoningen. Deze nieuwe gebouwen worden deels op de plek van de huidige en reeds gesloopte bebouwing geplaatst en deels daarbuiten.

2.4 Archeologische verwachting

De Archeologische-geologische kaart van de gemeente Den Haag laat zien dat in de directe omgeving duinkopjes en geulen voorkomen in de ondergrond. Duinkopjes en oevers van getijdegeulen werden met name in de prehistorie bewoond. In de Romeinse tijd waren de getijdegeulen grotendeels dichtgeslibt en ook bewoonbaar. Het is niet uitgesloten dat binnen het onderzoeksgebied dergelijke zandkopjes en/of geulen ook aanwezig zijn. Om die reden heeft het onderzoeksgebied voor de pre- en vroeghistorische periode een archeologische verwachting.

Het onderzoeksgebied kent daarentegen voor de latere historische periode geen archeologische verwachting. Vanaf de late middeleeuwen heeft het gebied na de ontginningen alleen als weiland dienst gedaan. Tot halverwege de 20ste eeuw is het onbebouwd gebleven.

Bij de bouw van woningen en de school in de 20ste eeuw is de ondergrond ter plekke van deze bebouwing deels verstoord door de aanleg van bergingen en het gebruik van heipalen. Van verstoringen buiten de bebouwing is niets bekend, maar lijkt onwaarschijnlijk.

Bovenstaande maakt duidelijk dat archeologisch onderzoek door middel van boringen ter plekke een goede manier is om de precieze geologische opbouw en de mate van verstoring in kaart te brengen.

3. Boringen

3.1 Doelstellingen en methode

De geologische opbouw zoals aangegeven op de Archeologische-geologische kaart van Den Haag maakt duidelijk dat er kans is op archeologische waarden. Er bestaat een kans op niet gekarteerde duinkopjes en geulen. Booronderzoek is een zeer geschikt en bovendien relatief goedkoop middel om de geologische opbouw te onderzoeken en archeologische niveaus te traceren.

Het doel van dit booronderzoek was een antwoord te kunnen formuleren op de volgende vragen:

1. Zijn er in het onderzoeksgebied duinkopjes en/of getijdegeulen aanwezig?
2. Hoe goed is de bodemopbouw buiten de bestaande bebouwing bewaard gebleven?
3. Zijn archeologische niveaus en indicatoren detecteerbaar, en zo ja, om wat voor soort indicatoren gaat het, tot waar strekken deze niveaus zich uit en hoe goed zijn ze geconserveerd?
4. Is de bodemopbouw in overeenstemming met de huidige inzichten, zoals verbeeld op de Archeologische-geologische kaart van Den Haag?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden zijn door een boorploeg bestaande uit twee man onder leiding van E.C. Rieffe in het openbaar groen rond het bestaande schoolgebouw en ter plaatse van de voormalige woningen aan de Wapserveenstraat in totaal 7 boringen uitgevoerd (zie afb. 5). Daarbij is zoveel als mogelijk een onderlinge afstand van 25 meter aangehouden. De boringen zijn uitgevoerd als gecombineerde Edelman-gutsboringen. Ze zijn gewaterpast ten opzichte van putdeksels in de directe omgeving en zijn ten opzichte van terreinkenmerken in het RD-net geplott.

In de directe omgeving van het terrein is in het verleden op verschillende plaatsen aan de Hoogeveenlaan onderzoek verricht. De relevante gegevens van deze boringen zijn bij de analyse van dit onderzoek gebruikt.

3.2 Resultaten

De boringen zijn geplaatst in de groenstroken rondom het schoolgebouw. Een deel van het terrein was niet toegankelijk aangezien daar een gronddepot was aangelegd. Van de 7 boringen konden er 5 succesvol worden beëindigd. Boringen 1 en 3 zijn gestaakt op een diepte van respectievelijk 2,00 m en 1,40 m –NAP vanwege baksteen in de bodem.

In alle boringen wordt de toplaag gekenmerkt door een verrommeld zandpakket. Deze is op de meeste plaatsen meer dan 1,5 m dik. Het gaat hier om zand dat ten behoeve van de aanleg in de jaren '50 van de 20e eeuw is opgebracht. Het pakket lijkt wat dikker te zijn dan van te voren werd aangenomen.

Er is sprake van verstoring aangezien nergens in de boringen onder de zandlaag het oude maaiveld is aangetroffen zoals zich dat in deze omgeving vaak manifesteert als een donker grijze, sterk humeuze en zandige bodem met fijn baksteenpuin en geglazuurd aardewerk.

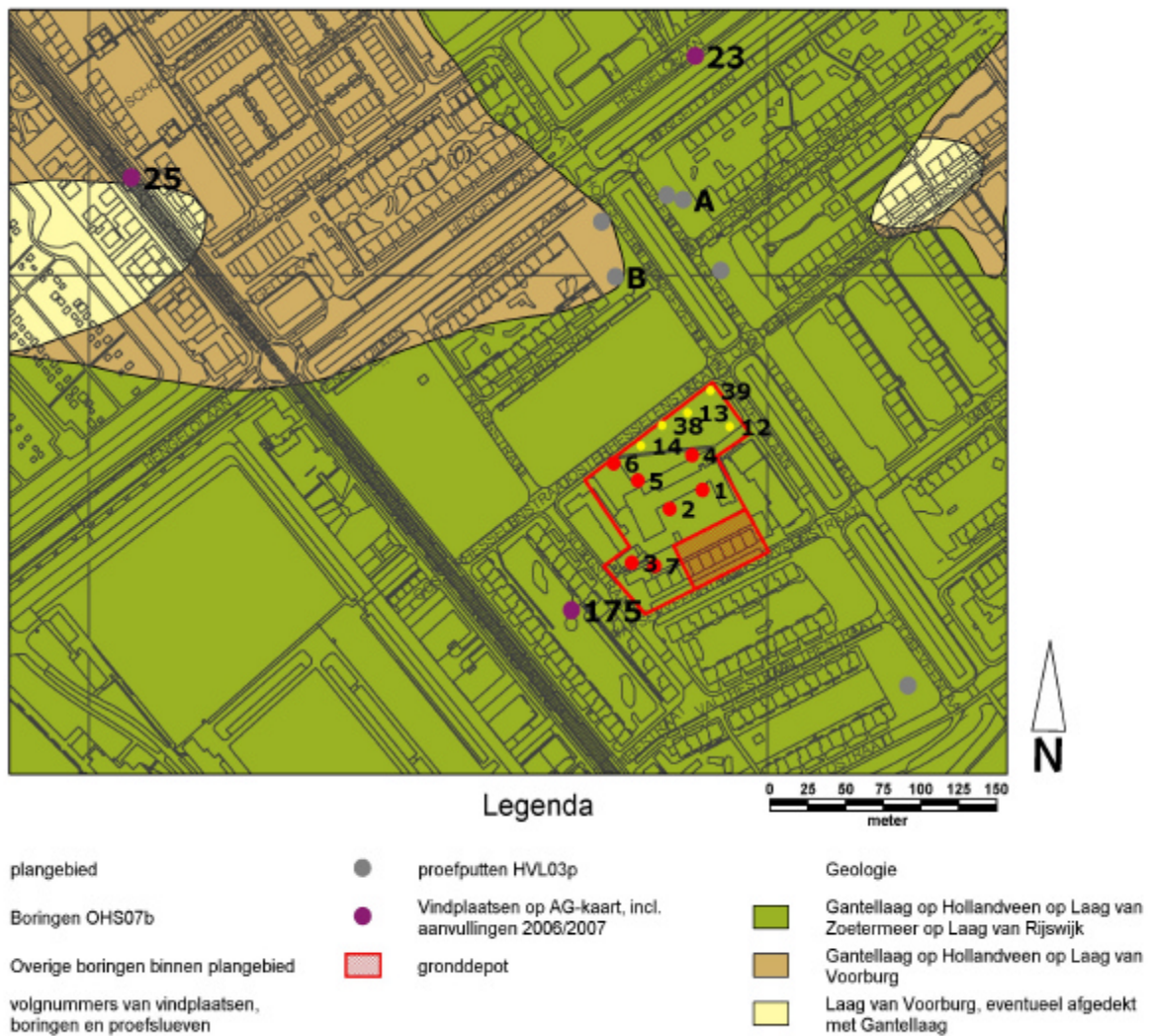
De rest van de geologische opbouw kenmerkt zich door de aanwezigheid van klei op veen.. De kleilaag komt voor vanaf een diepte van 1,30 m tot 2,30 m –NAP. In boringen 5 en 7 is deze kleilaag afwezig; daar is echter sprake van een duidelijke diepere verstoring.

De veenlaag komt voor vanaf 1,80 m –NAP tot 3,10 m –NAP. De oorspronkelijke bovenkant van het veen is bewaard gebleven maar hier zijn geen archeologische indicatoren in aangetroffen. Het strandvlaktezand zit op meer dan 3 m onder maaiveld; het is bij dit onderzoek niet aangetroffen aangezien de boringen niet dieper dan 3m gezet zijn.

Wel is onder het veen sprake van een dik pakket gelaagde afzettingen waarin zand domineert, maar klei een wezenlijk bestanddeel van het sediment uitmaakt. Het gaat hier om wadafzettingen van Calais IV-ouderdom. Deze zijn in de omgeving vaker en op vergelijkbare diepte aangetroffen.

Een aantal van de reeds eerder uitgevoerde boringen langs de Hoogeveenlaan liggen binnen het onderzoeksgebied Oosterhesselenstraat e.o. (zie afb. 5 en bijlage 2). Hier komt dezelfde geologische bodemopbouw voor als bij boringen 1 tot en met 7. Vanaf 1,60 m –NAP is veen aanwezig, onder een dikke kleilaag.. Onder deze veenlaag ligt weer een kleilaag en vanaf een diepte 2,05 m –NAP komt een laag kleiig zand voor. Ook hier is dus sprake van wadafzettingen. In deze boringen zijn geen archeologische indicatoren waargenomen.

In zijn totaliteit is dus sprake van een consistente bodemopbouw met een sequentie van klei en veen, afzettingen die zich onder natte omstandigheden hebben gevormd. Nergens zijn sporen van geulen of zandkopjes aangeboord.

Afb. 5 Uitsnede uit de archeologische-geologische kaart met boorpunten van twee IVO-b's (rood en geel) en putten van IVO-p (grijs).

4. Conclusies en aanbevelingen

In verband met de voorgenomen sloop van het schoolgebouw Oosterhesselenstraat 586-588 en de voorgenomen nieuwbouw aan de Oosterhesselenstraat 586-588, de Wapserveenstraat 511-599 en de Norgstraat 16 is een Bureauonderzoek en een Inventariserend Veldonderzoek-boringen uitgevoerd. Dit onderzoek is uitgevoerd omdat het gebied vanwege zijn geologische ondergrond een archeologische verwachting heeft.

Het bureauonderzoek heeft duidelijk kunnen maken dat het plangebied in de historische periode niet bebouwd geweest is, maar vanaf ontginning dienst heeft gedaan als weiland. Pas in de 20ste eeuw is sprake van bebouwing. Daarnaast heeft het booronderzoek antwoord kunnen geven op enkele van de tevoren gestelde onderzoeksvragen (zie paragraaf 3.1).

1. In de boringen zijn geen resten van duinkopjes en/of getijdegeulen aangetroffen. Daarmee is de kans op de aanwezigheid van archeologische waarden heel klein geworden: het gaat om een terrein dat altijd drassig is geweest.
2. In zijn totaliteit is er sprake van verstoring van het terrein. Het tot in de jaren vijftig van de vorige eeuw aanwezige oppervlak is nergens aangetroffen. De afsluitende kleilaag is dus maar gedeeltelijk aanwezig, en bij twee boringen is deze zelfs geheel verdwenen. Het onderliggende veen blijkt overal wel bewaard gebleven. Daarmee is de kans op de aanwezigheid van archeologische waarden nog kleiner geworden.
3. De boringen hebben nergens archeologische indicatoren opgeleverd.
4. De boorgegevens blijken compleet conform de huidige inzichten, zoals verbeeld op de Archeologische-geologische kaart.

Bovenstaande maakt duidelijk dat in het plangebied geen archeologische waarden aanwezig zijn. Vervolgonderzoek in het plangebied in welke vorm dan ook is om die reden niet noodzakelijk.

Bijlage 1: boorbeschrijvingen Oosterhesselenstraat (OHS07b)

Boornummer	Maten opzichte van NAP		Maten opzichte van maaiveld		Grondsoort ³	Hoofdkleur	Bijkleur	Tint	Houtskool	Aardewerk	Humus	Fe-ox	Opmerkingen
	boven	onder	boven	onder									
1	0.20	-2.00	0.00	2.20	VST								baksteen
2	0.20	-1.70	0.00	1.90	VST								
	-1.70	-1.90	1.90	2.10	K	grijs	bruin						
	-1.90	-2.00	2.10	2.20	K	grijs	blauw						
	-2.00	-2.40	2.20	2.60	V	bruin					1		
	-2.40	-2.50	2.60	2.70	K	grijs	blauw						
	-2.50	-2.70	2.70	2.90	Z(k)	grijs	blauw						
3	0.10	-1.40	0.00	1.50	VST								baksteen
4	0.00	-1.80	0.00	1.80	VST								
	-1.80	-1.90	1.80	1.90	K	grijs	blauw	donker					
	-1.90	-2.30	1.90	2.30	K	grijs	blauw	licht					
	-2.30	-3.00	2.30	3.00	V	bruin							
5	0.10	-2.00	0.00	2.10	VST								
	-2.00	-2.50	2.10	2.60	V	bruin							
	-2.50	-2.90	2.60	3.00	Z(k)	grijs	blauw						
6	0.10	-1.30	0.00	1.40	VST								
	-1.30	-1.50	1.40	1.60	K	grijs		donker					
	-1.50	-1.80	1.60	1.90	K	grijs		licht					
	-1.80	-2.60	1.90	2.70	V	bruin							
	-2.60	-2.70	2.70	2.80	K	grijs	blauw						
	-2.70	-2.90	2.80	3.00	Z(k)	grijs	blauw						
7	-0.40	-2.00	0.00	1.60	VST								
	-2.00	-3.10	1.60	2.70	V	bruin							
	-3.10	-3.20	2.70	2.80	Z(k)	grijs	blauw						

³ VST=verstoord; K=klei; K(z)=licht zandige klei; Kz=zandige klei; Z(k)=kleilig zand; Z=zand; V=veen

Bijlage 2: boorbeschrijvingen Hoogeveenlaan (HVL02b)

nrs. 12, 13, 14, 38 en 39

Boornummer	Maten ten opzichte van NAP		Maten ten opzichte van maaiveld		Grondsoort	Hoofdkleur	Bijkleur	Tint	Houtskool	Aardewerk	Humus	Fe-ox
	Boven	Onder	Boven	onder								
12	-0.20	-1.20	0.00	1.00	VST							
	-1.20	-1.40	1.00	1.20	K	grijs						
	-1.40	-1.50	1.20	1.30	K(z)	grijs	groen	licht				
	-1.50	-1.75	1.30	1.55	K	grijs						
	-1.75	-1.80	1.55	1.60	K	grijs	bruin	donker				
	-1.80	-2.00	1.60	1.80	V	bruin	zwart					
	-2.00	-2.40	1.80	2.20	V	bruin	rood					
	-2.40	-2.60	2.20	2.40	K	grijs						
	-2.60	-2.70	2.40	2.50	Z	bruin	grijs	licht				
	-2.70	-3.50	2.50	3.30	K	grijs						
	-3.50	-3.60	3.30	3.40	Z	grijs	blauw	licht				
13	-0.30	-1.00	0.00	0.70	VST							
	-1.00	-1.20	0.70	0.90	Kz	bruin	grijs					
	-1.20	-1.40	0.90	1.10	K	bruin	grijs	donker			3	
	-1.40	-1.45	1.10	1.15	K(z)	bruin	grijs	donker				
	-1.45	-2.50	1.15	2.20	K	grijs						
	-2.50	-2.65	2.20	2.35	K	grijs	blauw	licht				
	-2.65	-2.75	2.35	2.45	K	grijs	groen	licht				
	-2.75	-3.40	2.45	3.10	V	bruin						
	-3.40	-5.05	3.10	4.75	K	grijs		licht				
	-5.05	-5.50	4.75	5.20	K(z)	grijs		licht				
14	-0.10	-1.30	0.00	1.20	VST							
	-1.30	-1.40	1.20	1.30	Z(k)	grijs	groen	licht				
	-1.40	-1.55	1.30	1.45	K(z)	grijs	bruin	donker				
	-1.55	-1.85	1.45	1.75	K(z)	grijs	blauw	licht				
	-1.85	-2.50	1.75	2.40	V	bruin	zwart					
	-2.50	-2.95	2.40	2.85	Z(k)	grijs						
	-2.95	-4.30	2.85	4.20	Z	grijs						

Boornummer	Maten ten opzichte van NAP		Maten ten opzichte van maaiveld		Grondsoort	Hoofdkleur	Bijkleur	Tint	Houtskool	Aardewerk	Humus	Fe-ox
	Boven	Onder	Boven	onder								
	-4.30	-4.40	4.20	4.30	Z	grijs		licht				
38	-0.20	-1.40	0.00	1.20	VST							
	-1.40	-1.60	1.20	1.40	K	bruin	zwart					
	-1.60	-2.05	1.40	1.85	V	bruin	zwart					
	-2.05	-2.30	1.85	2.10	K	bruin					3	
	-2.30	-2.50	2.10	2.30	K(z)	bruin						
	-2.50	-2.65	2.30	2.45	K	bruin	blauw					
	-2.65	-2.85	2.45	2.65	V	bruin	zwart					
	-2.85	-3.85	2.65	3.65	V	bruin	rood					
	-3.85	-4.15	3.65	3.95	K	bruin	grijs	donker			3	
	-4.15	-6.20	3.95	6.00	K(z)	grijs						
39	-0.10	-2.20	0.00	2.10	VST							
	-2.20	-2.35	2.10	2.25	K	grijs		donker				
	-2.35	-2.55	2.25	2.45	K	bruin	grijs					
	-2.55	-2.85	2.45	2.75	V	bruin						
	-2.85	-3.20	2.75	3.10	K	grijs						
	-3.20	-3.25	3.10	3.15	V(k)	bruin	grijs	donker				
	-3.25	-4.30	3.15	4.20	Kz	grijs	bruin	licht				